

Митар Ковач

*Управа за стратегијско планирање,
Министарство одбране Републике Србије*

Бранкица Поткоњак-Лукић

*Управа за стратегијско планирање,
Министарство одбране Републике Србије*

ЗНАЧАЈ И ПЕРСПЕКТИВЕ ГАСОВОДА „ЈУЖНИ ТОК“ КАО СТРАТЕГИЈСКОГ ПРОЈЕКТА*

Сажетак

У раду је анализиран значај гасовода „Јужни ток“ за Републику Србију и сагледавана његова перспектива, као стратегијског пројекта који треба да допринесе унапређењу националне енергетске безбедности, укључујући и Југоисточну Европу. Имајући у виду да је реч о транснационалном пројекту, посебно је наглашен његов геополитички и безбедносни аспект, пре свега због супротстављености интереса појединих међународних субјеката. Континуирано снабдевање енергетским ресурсима утиче на економску стабилност и обезбеђивање привредног раста држава, што се, истовремено, одражава и на одбрамбену способност. С обзиром на пројектовани раст потражње за енергентима на глобалном нивоу у будућности, очекује се да ће велике силе и остали значајни субјекти међународних односа наставити да јачају своје стратегијске позиције и надметање за обезбеђење довољних количина енергетских ресурса по прихватљивим ценама на светским тржиштима, што, сходно проценама, може довести не само до интензивирања политичких тензија, већ и до оружаног сукобљава-

* У раду је саопштен део резултата истраживања на пројекту „Рентабилни извор нових технологија и концепција одбране кроз друштвене промене и стратешке оријентације Србије у 21. веку“ (III 47029 МНТ РС) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

ња. С обзиром да ће део гасовода „Јужни ток“ пролазити и кроз Републику Србију, наставак стратешког повезивања у области енергетике са Руском Федерацијом неспорно ће позитивно утицати на укупан економски и друштвени развој Републике Србије.

Кључне речи: *гасовод „Јужни ток“, геополитички интереси, енергетска безбедност, Република Србија*

Захваљујући брзом техничко-технолошком напретку, високом степену индустријализације привреда великог броја земаља, као и порасту светске популације, свет се данас суочава са вишеструком претњом оличеној у зависности од енергије. Ова претња изазвана је како повећаним потребама за обезбеђењем енергије, недовољно адекватним и недовољно безбедним снабдевањем енергентима, тако и наношењем штете природном окружењу, пре свега утицајем на промену климе, чије су последице далекосежне. Државе, као и остали субјекти међународних односа свесни су да се решавање овог, али и изазова да се обезбеде довољне количине питке воде и хране, директно рефлектује на безбедност, стабилност и укупни просперитет друштвених заједница, али и да ће утицај ових фактора у будућности бити све израженији. Континуирано снабдевање енергетским ресурсима утиче на економску стабилност и обезбеђивање планиране динамике привредног раста држава, што се, истовремено, одражава и на њену одбрамбену способност.

Имајући у виду све већи стратегијски значај енергетских ресурса због чињенице да са порастом потрошње енергије, необновљиви природни извори, због интензивног исцрпљивања, постају све ограниченији, процењује да ће се кључна питања која ће одредити будуће глобалне економске, социјалне и безбедносне трендове односити, пре свега, на расположивост, безбедност снабдевања и одрживост обезбеђења довољних количина енергената који би омогућили даљи развој, посебно када је реч о високо развијеним земљама, земљама чије су економије у наглом успону, али и свих осталих. Из тих разлога, енергетској безбедности која подразумева доступност енергената у довољној количини и по прихватљивим ценама, стабилност испорука, као и физичку безбедност инфраструктуре за снабдевање енергентима, узимајући у обзир и еколошку димензију,¹⁾ у будућности ће бити посвећивана све већа пажња.

С обзиром да енергетска питања поседују потенцијал да изазову регионалне, па чак и глобалну кризу или, у најбољем слу-

1) Питање енергетске безбедности актуелизовано је након нафтног ембарга 1973. године. О дефиницији енергетске безбедности, видети шире у: Yergin, Daniel. „Ensuring Energy Security.“ *Foreign Affairs*, March-April 2006.: 69-82.

чају, да све више утичу на обликовање приоритета спољне политике држава у свету, сасвим је реално да питање енергије данас представља важно безбедносно питање. У условима смањивања природних резерви енергетских ресурса и њихове неравномерне расподеле, може се очекивати да ће, како буде расла глобална потражња за енергетским ресурсима, укључујући и природни гас, велике силе јачати своје стратегијске позиције и покушати да зауставе утицај супарника. Потенцијал да надметања за енергетске ресурсе и тржишта широм света доведу до политичких тензија и конфликта биће све израженији. Земље извознице ће настојати да искористе енергетске ресурсе за остварење својих стратегијских спољнополитичких и геостратегијских циљева.

У околностима у којима је зависност од нафте и природног гаса изузетно изражена, претње повезане са снабдевањем енергијом могу да буду испољене у различитим облицима: у виду терористичких напада или природних непогода, који, наношењем оштећења или деструкцијом дела или целокупне енергетске инфраструктуре на некој територији, могу узроковати њено функционално онеспособљавање, или у виду политичког застрашивања или уцењивања, прекида или потпуног обустављања снабдевања енергентима, као резултат међудржавних или регионалних тензија или конфликта.

Будући да је технологија последњих деценија постала један од основних покретача економског и социјалног развоја, савремена друштва су изузетно осетљива на поремећаје у снабдевању енергијом. У том контексту, не треба посебно истицати да практично све технологије покреће електрична енергија. Информациона технологија данас значајно утиче на све аспекте живота људи, посебно Интернет. Да би се спречила могућност прекида у снабдевању, или његови негативни ефекти по функционисање привреде и живот становништва свели на најмању могућу меру уколико се то догоди у случају већих међународних криза, потребно је, у првом реду, предузимање одговарајућих превентивних мера. Са тог аспекта, поред напора који се улажу на плану унапређења енергетске ефикасности, све већи значај добија *диверсификација* снабдевања из више извора и различитом врстом енергената, укључујући и обновљиве изворе енергије као алтернативу природним енергентима.

У глобализованом свету, све више земаља се ослања на испоруке енергената који путују са великих удаљености, као што је то случај са гасоводима и нафтоводима који прелазе читаве континенте или са танкерима који превозе течни природни гас преко океана. Евидентна је наглашена међузависност потрошача и снабдевача

повезаних у сложен ланац који захтева безбедност како на копну, тако и на мору. На тај начин се ствара све комплекснија, а тиме и, са аспекта безбедности, све осетљивија инфраструктура која се данас означава термином „критична инфраструктура“.²⁾ С обзиром на природу претњи безбедности енергетске инфраструктуре, компаније које раде на изградњи, одржавању и надзору енергетске инфраструктуре често нису у стању да саме обезбеде адекватан ниво њене заштите, те се стога обраћају владама и међународним организацијама како би се и оне укључиле и обезбедиле подршку у случају инцидента или криза. Директно повезивање снабдевања енергијом и безбедности држава, као и природа неких од реалних претњи, довели су до тога да питање енергетске безбедности представља данас једну од централних стратегијских тема у међународним односима.

У том контексту, „Јужни ток“, представља кључни пројекат у стратегији испорука гаса у Европску унију из више праваца и гасовод чија изградња има за циљ унапређење енергетске безбедности европског континента. Директним повезивањем добављача са потрошачима, „Јужни ток“ ће значајно повећати сигурност снабдевања европског континента природним гасом, укључујући и Југоисточну Европу. Са тог аспекта треба посматрати и позицију Републике Србије, имајући у виду њену потребу за дугорочном енергетском стабилношћу и поузданошћу обезбеђења довољних количина природног гаса, као еколошки прихватљивог енергента, кроз изградњу пројекта стратегијског значаја – транснационалног гасовода „Јужни ток“. Истовремено, овај пројекат би, сходно очекивањима, Републици Србији требало да омогући укупан привредни развој, лидерску позицију у гасној привреди у региону, дугорочне и континуиране приходе у буџету, смањење стопе незапослености током изградње и експлоатације гасовода, подизање нивоа пошто-

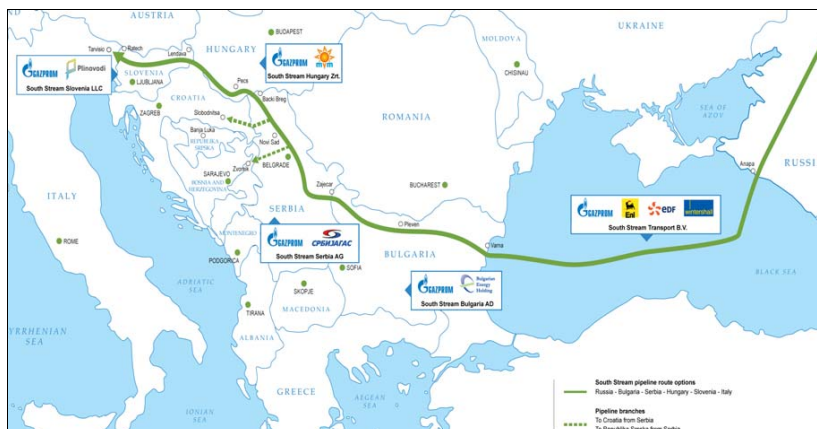
2) Појам „критична инфраструктура“ релативно је новијег датума. Први пут се овај термин наводи у америчком документу Critical Foundation: Protecting America's Infrastructures: The Report of the President's Commission on Critical Infrastructure Protection. Washington DC: The Commission, 1997., а затим и у низу других докумената ове и великог броја других држава, као и међународних организација (НАТО, ЕУ, ОЕБС и др.). Постоји више дефиниција критичне инфраструктуре, иако се њихова формулација са аспекта садржаја и обима у највећој мери преклапа. Будући да је Република Србија кандидат за чланство у ЕУ, за њу је релевантна дефиниција ЕУ која гласи: „Критична инфраструктура представља имовину, систем или његов део који се налази на територији земље чланице и који је неопходан за одржавање кључних друштвених функција, здравства, безбедности, сигурности, економског или социјалног благостања, а чије би ометање или уништење имало значајан утицај на земљу чланицу“. Видети у: Official Journal of the European Union L. «Council Directive.» December 8, 2008: 345-375. Видети и: Gospić, N., G. Murić, and D. Bogojević. «Definisanje kritične telekomunikacione infrastrukture u Srbiji.» *Zbornik radova sa XXX Simpozijuma o novim tehnologijama u poštanskom i telekomunikacionom saobraćaju – PosTel 2012*, Beograd, 04. i 05. decembar. 2012.

вања стандарда еколошке безбедности, али и да унапреди развојне могућности кроз привлачење других страних инвеститора.

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О „ЈУЖНОМ ТОКУ“

Стратегијски значај „Јужног тока“ за Републику Србију огледа се како у чињеници да је реч о трансграничном гасоводу дужине преко 900 километара, тако и у његовом пројектованом капацитету од 63 милијарде m^3 годишње.³⁾

Слика 1. Мапа „Јужног тока“

(Извор: www.south-stream.info/en/maps/)

Пројектом је предвиђено да гасовод „Јужни ток“ од Русије пролази кроз Црно море у дужини од 925 km (максимална дубина гасовода у Црном мору је 2,250 метара), Бугарску 536 km, Србију 422,4 km, Мађарску 229 km, Словенију 266 km и Италију 11 km. Планирано је да одвојак за Републику Српску буде дужине 105,8 km, а за Републику Хрватску 52,8 km.

Процењена вредност пројекта је 16 милијарди евра, од чега 10 милијарди евра за радове кроз Црно море и 6 милијарди евра за копнени део. Морски део пројекта „Јужни ток“ реализује руски Гаспром који поседује 50% акција, италијански ENI са 20%, француски EDF и немачки Wintershal са по 15% акција. Копнени део пројекта се реализује са државама кроз који пролази, форм-

3) *The South Stream project official website*. 2014. www.south-stream.info/en/pipeline/ (последњи приступ 10. март 2014.).

ирањем заједничких предузећа⁴⁾, у којима је однос акција 50% - 50%, осим у Републици Србији, где је образовано руско – српско предузеће „Јужни ток Србија“, у којем Гаспром има 51%, а Јавно предузеће Србијагас 49% капитала. Количина материјала предвиђеног за уградњу је 377,08 хиљада тона, а годишњи капацитет око 63 милијарде m³ гаса. Инвестициона вредност радова кроз Србију је 1,7 милијарди евра.⁵⁾ Очекује се да кроз гасовод „Јужни ток“ гас потече 2016. године, а да укупан капацитет гасовода буде остварен 2017. године.

Слика 2. Мапа „Јужног тока“ кроз Републику Србију

(Извор: www.south-stream.info/en/maps/)

Радови на деоници „Јужног тока“ кроз Србију почели су 24. новембра 2013. године, заваривањем првог споја цеви на гасоводу

4) За изградњу гасовода „Јужни ток“, Русија је потписала споразуме са владама следећих држава: Бугарском (18. јануар 2008.), Србијом (25. јануар 2008.), Мађарском (28. фебруар 2008.), Грчком (29. април 2008.), Словенијом (14. новембар 2009.), Хрватском (2. март 2010.), Аустријом (24. април 2010.).

5) Србијагас. Јужни ток. 2013. www.srbijagas.com/projekti/juzni-tok.51.html (последњи приступ јул 24. 2013.).

у Шајкашу код Новог Сада. Очекује се да ће, по окончању радова и са почетком испорука гаса, економска и политичка позиција Републике Србије у региону бити побољшана, с обзиром да ће Република Србија бити чвориште и у транспорту природног гаса, као и најзначајнија транзитна земља на траси „Јужног тока“.

Посматрано са техничког аспекта, „Јужни ток“ је међународни систем гасовода врло високог притиска, што подразумева цевоводе са интегрисаним уређајима, постројењима и објектима који служе за транспорт гасовитих угљоводоника. Систем међународног гасовода „Јужни ток“ чине⁶⁾:

А) Линијски гасовод:

- цевовод пречника цеви 1400 mm у дужини око 411 km и радним притиском 9,8 МПа,
- одвојак за Републику Хрватску дужине око 52,7 km са пречником цеви 500 mm и радним притиском 9,8 МПа,
- одвојак за Републику Српску дужине око 105,8 km са пречником цеви 300 mm и радним притиском 9,8 МПа и
- блок станице – вентили за прекид дотока гаса (на сваких 30 km).

Б) Гасни објекти:

- две компресорске станице: у централној Србији КС „Велика Плана” и у северном делу Србије КС „Бачко Добро поље”,
- две мерне станице на граници са Бугарском: МС „Вршка Чука”, и на граници са Мађарском МС „Бачки Брег” и
- мерно – регулационе станице: МРС „Параћин” и МРС „Госпођинци”

Гасовод „Јужни ток” ће се градити по највишим руским и европским стандардима. Планирано је да сви објекти гасовода буду ограђени, како би се спречио неконтролисани приступ објектима, а да дуж читавог гасног коридора буде постављен оптички кабл за контролу и управљање транспортом гаса, као и енергетски кабл за напајање постројења на линијском делу гасовода. Будући да овај међународни гасовод високог притиска има транзитни карактер, предвиђено је да буде укопан и пролази кроз ненасељена места.

Најављено је да ће Република Србија, као што су то већ учиниле неке државе кроз чије територије гасовод пролази, својој део-

6) Просторни план подручја посебне намене транснационалног гасовода „Јужни ток”. Београд: Министарство природних ресурса, рударства и просторног планирања Републике Србије, децембар 2012.

ници гасовода званично доделити статус пројекта од националног значаја. Статус пројекта од националног значаја је потребан, између осталог, да би „Јужни ток” у ЕУ био признат као трансгранични пројекат, што би Републици Србији омогућило да гасовод који пролази преко њене територије не могу да користе трећа лица.⁷⁾ Уколико све државе кроз које пролази гасовод, својим деоницама доделе статус пројекта од националног значаја, на „Јужни ток“ се не би примењивао Трећи енергетски пакет ЕУ, а самим тим ни могућност трећих лица да користе 50% капацитета за пренос. У вези са тим предстоји и најављено је даље усаглашавање на релацији Русија-ЕУ.

До сада је за изградњу „Јужног тока“ кроз Србију урађена Студија изводљивости, Генерални пројекат, Просторни план подручја посебне намене транснационалног гасовода „Јужни ток“ (са изменама), Извештај о стратешкој процени утицаја Просторног плана подручја посебне намене транснационалног гасовода «Јужни ток» на животну средину и донет Закон о утврђивању јавног интереса, посебној процедури експропријације и добијања документације, која је потребна за реализацију изградње система за транспорт природног гаса „Јужни ток”.

ОДНОСИ ВЕЛИКИХ СИЛА И МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА ПРЕМА „ЈУЖНОМ ТОКУ“

Неравномерна расподела светских резерви природних енергената, при чему се већина налазишта налази се на просторима где је политичка ситуација често нестабилна и непредвидива, условљава да индустријски високо развијене земље, које су и највећи потрошачи, али и увозници енергената, интензивирају међусобно надметање за обезбеђење довољних количина енергената за своје потребе. У Русији, Ирану и Катару се налази 56% светских резерви гаса. Европска унија, која је једна од највећих увозница, располаже само са 2% светских резерви гаса и нешто мање од 4% резерви нафте. Из тог разлога, енергетска безбедност ЕУ значајно зависи од енергетске политике Русије и других држава које извозе своје енергенте у Европу (Катар, Алжир, Либија, Нигерија, Азербејџан).

7) Европска унија је 2009. године донела Трећи енергетски пакет, којим је прописано да власници гасовода имају обавезу да обезбеде 50% капацитета за слободан транспорт трећим лицима. Међутим, у случају да држава кроз коју пролази, прогласи да је гасовод од националног значаја, овај пакет се не примењује.

Ситуација у светској енергетици је нестабилна и није је лако прогнозирати. Зато и земље извознице и земље увознице разматрају могућност смањења енергетских ризика, и то као приоритетни задатак својих енергетских политика у којима дају значајно место питањима обезбеђивања енергетске безбедности.

Земље ЕУ су увознице енергената и за сада у великој мери зависе од земаља које их извозе. Европска унија је 2005. године увезла 58% гаса, а сходно предвиђањима раста тражње гаса у Европи, очекује се да ће 2025. године увозити 81%. У 2005. години, ЕУ је потрошила 543 милијарде m^3 гаса, од тога 42% из сопствене производње. Предвиђања су да ће 2025. године трошити 629 милијарди m^3 гаса, а подмиривати тржиште из сопствене производње са 19% гаса.

Експерти који процењују будући развој догађаја у овој области износе неподељено мишљење да ће средњорочно и дугорочно посматрано потребе за природним гасом наставити да расту у Европској унији. За очекивати је да ће земље које су до сада користиле мање количине природног гаса за потребе својих индустрија, усмеравати своје економије ка већој потрошњи управо овог енергента, с обзиром да употреба угља, нафте и нуклеарне енергије доводе до наношења веће штете природном окружењу него што је то случај са коришћењем природног гаса. Без обзира што домаћа производња и даље у мањој мери задовољава потребе Европе за енергентима, извесно је да ће се ова производња временом континуирано смањивати, а Европа морати да увози све више природног гаса и, у складу са тим, обезбеди капацитете за његов транспорт. Европска унија је принуђена да политичким дијалогом са извозницима енергената и транзитним земљама обезбеђује своју енергетску безбедност. у том контексту, политички правац који би им обезбедио енергетску безбедност за њих је кључан.

Према проценама водећих светских центара за анализе у области енергије, потребе Европе на годишњем нивоу у погледу додатног увоза природног гаса могле би да достигну 80 милијарди кубних метара до 2020. године, као и додатних 140 милијарди кубних метара до 2030. године.

Из тог разлога, основна питања европске енергетске безбедности у наредном периоду биће обезбеђивање увоза природног гаса и елиминисање ризика и претњи који прате његов транзит. У том смислу, иницијатива коју је покренула Русија о изградњи гасовода „Јужни ток“ требало би да задовољава наведене критеријуме. Основни циљ овог пројекта је задовољавање растућих европских потреба за природним гасом, који, у поређењу са осталим енер-

гентима, пре свега, фосилним горивима, са еколошког аспеката наноси најмање штете животном окружењу. Природни гас ће још дуго остати поуздана основа за европски енергетски сектор и, у том смислу, диверсификација праваца снабдевања и реализација заједничких пројеката у функцији изградње система гасовода требало би да представљају кључне елементе енергетске безбедности на простору Европе.

Упркос чињеници да је тренутно, због развоја кризе у Украјини, актуелно стање политичких односа Европске уније и Русије у изузетно осетљивој и комплексној фази, за очекивати је да ће енергетска сарадња ЕУ – Русија, пре свега због обостраних економских интереса неминовно бити настављена у будућности. Иако Европска унија настоји да обезбеди алтернативне изворе снабдевања енергентима, и упркос уверавањима САД да могу да обезбеде потребну количину течног гаса из шкриљаца за Европу, значајан проблем представља обезбеђење бродова за превоз и потребне инфраструктуре за прихват гаса у Европи⁸⁾.

Слика 3. Главни руски гасоводи у Европи
(актуелни и предложени)

(Извор: Samuel Bailey via Wikimedia Commons)

Са друге стране, Русија поседује око 6% светских залиха нафте и 23% залиха гаса, при чему је зависност ЕУ од руског гаса

8) *Обама обећао Европи амерички гас - Вести - Глас Русије*. 28 март 2014. http://serbian.ruvr.ru/news/2014_03_26/Obama-obecao-Evropi-americki-gas-3497/?print=1/1

и нафте постала још већа после уласка бивших чланица источног блока у састав ЕУ (2004. и 2007. године), као и изградње гасовода Северни ток. За Русију, партнерски односи са Европом имају низ предности, с обзиром да је извесно да ће потребе за природним гасом на тржишту од око 500 милиона корисника бити на стабилном нивоу у будућности.

Изградњом Јужног и Северног тока (капацитет Северног тока је 55 милијарди m^3 гаса годишње), Русија настоји да смањи зависност од Украјине и других транзитних земаља у којима се појавио проблем цене преноса гаса, а што је у јануару 2009. године довело и до потпуног прекида испоруке гаса у Европу.

Од укупног извоза наведених енергената, Русија извози 32% нафте и 50% гаса на тржиште ЕУ. У Норвешкој, која је велики снабдевач Европе са енергентима, ресурси полако нестају. С друге стране, ситуација на Блиском истоку је нестабилна. Такође, треба имати у виду да Африка обезбеђује 20% енергената Европској унији, али и да на том простору европске фирме имају огромну конкуренцију при куповини од америчких фирми, а такође и од Кине и Индије. Стога, географска близина прави од Русије њеног природног партнера, а још важније је што, због политичких разлога, руски извоз у САД и Кину није у толиким количинама да би могао да угрози безбедно снабдевање Европе. Осим тога, уласком Русије у Светску трговинску организацију отвара се пут за иностране инвестиције у секторима гаса и нафте, што би могло да омогући истраживање нових налазишта.

Русија је до сада увек била поуздан европски снабдевач енергентима, и ово снабдевање никада није условљавано, чак ни у време хладног рата.

Ипак, без обзира на наведене процене, а имајући у виду најновији развој политичких догађаја у односима ЕУ-Русија, постоје одређене резерве. Наиме, поставља се питање у којој мери је реална процена Русије да ће се временом повећати тражња за њеним гасом у Европи. Судаћи према тренутном стању, таква очекивања изгледају сувише оптимистична за Русију. Наведено се, између осталог, може објаснити тржишним условима, који су погоршани тешком финансијском ситуацијом у Европи и смањеном потражњом гаса. Веома је неизвесно да ли Русија може да рачуна да ће, по завршетку економске кризе потражња од ЕУ бити већа, с обзиром на тенденцију да Европа жели да смањи зависност од «Гаспрома» и покушава да нађе делимичну алтернативу за снабдевање енергентима.

Једну од најперспективнијих алтернатива представља гас из шкриљаца. Захваљујући гасу из шкриљаца, САД су у потпуности покриле своје потребе за гасом. Међутим, за сада није сасвим јасно колике су залихе гаса из шкриљаца у Европи, а истовремено постоји и велики отпор еколога који се противе коришћењу овог енергента, а чије су позиције у већини европских земаља јаке. Експлоатација гаса и нафте из шкриљаца је токсична и загађује земљу и подземне воде⁹⁾.

Једну од алтернатива представља и развој технологије и начина транспорта течног природног гаса (ТПГ)¹⁰⁾. Течни природни гас је алтернатива гасу из цевовода, и при одговарајућем развоју инфраструктуре, њега је могуће достављати са било које тачке на земљи и на тај начин повећати конкуренцију на тржишту. Међутим, проблем је, за сада, то што Европа нема довољан број изграђених складишта за пријем и чување течног природног гаса, као ни специјалне танкере за његов транспорт.

Трећу могућност представљају алтернативни цевоводи. Конкуренти Русије су земље северне Африке (Либија, Алжир, Египат), али због актуелне политичке нестабилности у тим земљама мало је вероватно да Европа може да се ослони на њих. Било је предвиђено да се гасовод «Набуко» снабдева гасом из каспијског региона и да у Европу стиже преко јужног Кавказа и Турске. У почетку је било планирано да се преко њега транспортује 30 милијарди m^3 гаса и да се снабдева из Туркменистана, Ирана и Азербејџана. Од Ирана се одустало због уведених међународних санкција, од Туркменистана због нерегулисаних правних питања у вези Каспијског мора (полагање цеви гасовода) и жестоког противљења Русије, што је онемогућило да се повеже са «Набуком». У међувремену, Туркменистан се постепено преоријентисао на азијско тржиште и снабдева Кину преко гасовода капацитета 30 милијарди m^3 , а у плану је и изградња гасовода за Индију преко Авганистана и Пакистана. Преостао је Азербејџан који за сада самостално нема капацитета да га снабдева природним гасом. Азербејџан развија два нова про-

9) Француска је законом забранила истраживања нових налазишта гаса из шкриљаца. Такође, у Пољској, где се сматра да гаса из шкриљаца има највише у Европи, истраживања су прекинута због нерентабилности.

10) Течни природни гас је прочишћени природни гас, који је ради лакшег превоза расхлађивањем претворен у течну стању. Да би био доведен у течну стању, он се прво прочишћава, одстрањује се вода, тешки угљоводоници, хелијум итд. Расхлађује се на -163C и тада се његова маса смањује 614 пута.

Цена течног природног гаса у Европи је од 210,00 до 310,00 долара америчких за 1.000 m^3 , док је руски гас продаван у зимском периоду 2012-2013. године по цени од 353,00 до 392,00 долара америчких за 1.000 m^3 .

јекта, први је гасовод АГРИ (AGRI Azerbaijan - Georgia - Romania Interconnector) где би се гас достављао гасоводом из Азербејдана до обале Црног мора у Грузији, где би саградили фабрику за производњу течног природног гаса, који би се бродовима транспортовао до Румуније, тамо враћао у гасно стање и даље гасоводом достављао до Европе.

Други пројекат алтернатива Набуку је «Трансанатолијски» гасовод (TANAP), којим је предвиђено да се гас транспортује из Азербејдана преко Грузије, Турске и Бугарске у Европу. Турска и Азербејдан су се договорили да његова изградња почне 2014. године. Капацитет гасовода ће бити 16 милијарди m^3 годишње.¹¹⁾ Азербејдан је 2012. године произвео 43 милијарде тона нафте и 26,9 милијарди m^3 . У току је друга фаза испитивања налазишта гаса „Шах Дениз” и других перспективних пројеката, што би требало да знатно повећа производњу гаса у предстојећем периоду.¹²⁾

Са аспекта алтернативног снабдевања Европе природним гасом, посебну пажњу заслужује пројекат који је од стране Европске комисије означен као пројекат од општег интереса, „Источно-медитерански гасовод“. Наиме, у источном делу Средоземног мора (Израел, Кипар, Либан, Сирија, а могуће и Турска и рејон Газе) откривене су велике количине природног гаса и нафте. Израел и Кипар су најдаље отишли са испитивањима и налазе се у последњој фази припреме пред експлоатацију. Разрађују се две варијанте транспорта гаса.

Прва је да се по дну Средоземног мора поставе цеви којима би гас био транспортован од Израела и Кипра преко Грчке (Крита и Пелопонеза) до Југа Италије. Друга је да се направе две независне или једна заједничка фабрика за производњу течног гаса и да се онда транспортује у Европу и друга заинтересована тржишта.¹³⁾

11) Интернет портал „Весник Кавказа”. 7 децембар 2012. (последњи приступ април 22, 2013).

12) Интернет портал „Trend”, Азербејдан. 12 фебруар 2013. (последњи приступ октобар 26, 2013).

13) Мировая Политика и Ресурси, World Policy and Resources Research (www.wprg.ru) - аналитические материалы, <http://www.wprg.ru/archives/category/sredizemnomore>. 2014. <http://www.wprg.ru/archives/category/sredizemnomore> (последњи приступ март 15, 2014).

Слика 4. Источно медитерански гасовод

(Извор: <http://www.wpru.ru/archives/category/sredizemnomore>)

Прогнозе средњег капацитета овог гасовода је 1,7 милијарди барела нафте и 122 трилиона кубних фута гаса ($1\text{ft}^3 = 0.028316846592\text{ m}^3$). Пројекат је у разради и још је неизвесно када ће почети његова реализација.¹⁴⁾

Русија ни по коју цену (чак и нуклеарног рата) неће дозволити Украјини да уђе у НАТО. Москва би пристала једино на федерализацију Украјине, пошто би преко Југоисточног дела могла да контролише Кијев.¹⁵⁾

14) <http://www.wpru.ru/archives/3548>

15) Историјски смисао Украјине исказан је у самом њеном имену „Украјина“, тј. „погранична територија“. Постојање Украјине као самосталне државе (посебно у оквиру актуелних граница) може имати смисла само као „санитарни коридор“, пошто јој елементи који су по геополитичкој оријентацији супротстављени не дозвољавају да се у целини припоји ни Русији-Евроазији, ни Централној Европи. Постојање Украјине у њеним садашњим границама и статусом „суверене државе“ раван је монструозном удару на геополитичку безбедност Русије, или окупације њене територије. Даље постојање Украјине је недопустиво. Та територија мора бити подељена на неколико делова (зона), које одговарају геополитичкој и етно-културној реалности. Видети у: Дугин: Геополитики, глава 5.6 Геополитическая декомпозиция Украины, http://vk.com/duginag?w=wall18631635_2157%2Fall, 29.03.2014. godine.

Још један гасовод у функцији обезбеђења алтернативног снабдевања Европе енергентима је пројекат Транс-јадрански гасовод (ТАР), који предвиђа транспорт гаса из Каспијског региона у Европу. Планирано је да капацитет гасовода ТАР износи 10 милијарди кубних метара годишње, са максимумом, у дугорочној перспективи, од 20 милијарди кубних метара. Гасовод ће кренути из Грчке, проћи ће преко територије Албаније и Јадранског мора до Италије. У Италији и Грчкој ће бити повезан са постојећом гасном инфраструктуром. Треба напоменути да ТАР није конкурент руском „Јужном току“ на европском гасном тржишту. ТАР може подмирити само 2% европске потрошње, а отприлике толико изнесе потребе Грчке и Италије¹⁶⁾.

Цена гаса на тржишту Азије је 500 долара за хиљаду кубних метара природног гаса, а у неким земљама је и виша. Поставља се питање да ли ће америчке компаније бити заинтересоване да продају гас у Европи где је просечна цена за хиљаду кубних метара 380 долара, а где су САД спремне да продају по цени од 350 долара. Таква конкуренција на тржишту би само погодовала европским земљама, јер би цена гаса била нижа¹⁷⁾.

Русија би на санкције могла да одговори блокирањем или повлачењем 400-500 милијарди долара пласираних средстава у куповину хартија од вредности америчког јавног дуга, и то би изазвало велике потресе на берзи хартија од вредности, на шта би највероватније реаговала и Кина која има око 1,2 трилиона долара пласираних средстава. Русија би могла да, у финансијским односима са светом, уздрма долар као резервну светску валуту¹⁸⁾, пребацивањем средстава у неку другу валуту и то првенствено у финансијским односима са Кином, на чему се већ ради.

Европа не прихвата економске санкције према Русији, првенствено јер је зависна од руских енергената, али и због извоза у Русију. Укупна трговинска размена између ЕУ и Русије у 2013. години је износила 350 милијарди евра.

16) http://serbian.ruvr.ru/2014_01_26/Balkanski-pogled-na-Trans-jadranski-gasovod/

17) „События рынка капиталов и комментарии аналитиков РЦБ.“ Журнал «Рынок Ценных Бумаг», март 2014: <http://www.rcb.ru/news/256809/>.

18) „Не заборавимо да долар представља резервну светску валуту, што је прави узрок огромне моћи САД, јер јој то омогућава да штампањем гомиле практично безвредног папира откупљује туђа интелектуална и материјална добра и финансира енормни буџетски дефицит, одржавањем војних база широм света и оружаних интервенција“. Видети у: Комазец, Слободан. „Увести санкције Русији.“ *Међународни радио Србија*, март 2014: <http://www.glassrbije.org/%C4%8Dlanak/prof-slobodan-komazec-za-mrs-zapadne%C4%87e-vesti-sankcije-rusiji>.

Немачки експерти су сагласни да би економске санкције према Русији имале негативан утицај на целу Европу. Трговинска размена Немачке и Русије у 2013. години је износила 76 милијарди евра, немачке инвестиције у Русији износе 20 милијарди евра. Више од 6 000 немачких предузећа сарађује са руским предузећима, што значи да око 300 хиљада радних места у Немачкој зависи од економских односа са Русијом¹⁹⁾.

Србија у политичком смислу може да трпи притиске да се изјасни о ситуацији у Украјини и од Европске уније и Русије. За сада држи неутрални став, јер у случају да се определи или за једну или за другу страну имала би губитке, а у односу са Русијом био би доведен у питање Уговор о бесцаринској сарадњи, а самим тим и извоз који је последњих година у сталном порасту. Са друге стране, у односу са ЕУ која је највећи трговински партнер Србије, вероватно би дошло до укидања визног режима, бесцаринског увоза и извоза робе итд.

У економском смислу, може да дође до одлагања изградње „Јужног тока“, а у случају да дође до прекида испоруке гаса из Русије у Европу преко Украјине, Европа би могла да остане без гаса, а количина која би се достављала преко „Северног тока“ и Белорусије прво би се достављала земљама чланицама ЕУ.

Евентуалним погоршањем ситуације у Украјини, могао би да буде доведен у питање и транспорт српске робе у Русију. У том случају транспорт би морао да иде алтернативним и скупљим правцима.

ЗАШТИТА ИНФРАСТРУКТУРЕ „ЈУЖНОГ ТОКА“

Заштита гасовода од хаварија и оштећења представља значајно питање у целом свету. Еколошке штете и економски губици од хаварија, крађе, вандализма и других ванредних ситуација захтевају да се поставе питања од значаја за успостављање ефикасног система заштите гасовода.

Основне претње безбедности гасовода су следеће:

- Отицања гаса због старости, дотрајалости и корозије цеви,
- Оштећења гасовода услед технолошких хаварија, земљотреса и слегања земље,
- Оштећења цеви због крађе гаса,

19) Аргументи и чињенице. 28 март 2014. <http://www.aif.ru/politics/world/1132769>

- Терористички напади, хакерски напади, саботаже и друге криминалне радње.

Особине метана су такве да он експлодира при ниским (малим) концентрацијама гаса, док код већих концентрација гори. При експлозији метана захваћена зона може обухватити до 300 метара са обе стране од места оштећења гасовода (цеви). Додатни проблем може да створи цурење, пошто овај гас нема ни мириса ни боје (није видљив голим оком) а гасовод је укопан у земљу. Са једне стране, укопани гасовод је сигурнији од крађе и намерних оштећења (терориста), али је зато компликованији код потребе санирања хаварија, због тежег приступа.

Безбедности гасовода је веома озбиљно питање, будући да сам гасовод и зона око њега спадају у зону високог ризика. Основни узрок до сада регистрованих ванредних ситуација биле су механичке повреде подземних каблова, корозија и повећање притиска на гасним станицама. Посебну опасност представљају и раскрснице где се пресецају цевоводи са путевима и пругом. Најризичнији објекти за напад терориста су компресорске станице. Компресорске станице су врло опасни производни објекти, који се састоје од постројења за преузимање гаса за компримовање и одвод компримованог гаса, пречишћавање гаса од механичких примеса и течности, компримовање гаса и хлађење гаса након компримовања. На компресорским станицама предвиђени су још и техничко – сервисни објекти, објекти за смештај особља, помоћни објекти за пречишћавање вода, саобраћајне површине итд. Ту су још складишта (цистерне) где се чува метанол, уље (запаливе и експлозивне материје). Нападом на њих могу да се изазову највеће негативне последице као што су људске жртве и материјална штета. У Републици Србији су планиране две локације компресорских станица: „Велика Плана” и „Бачко Добро поље”.

По стандардима ОАО „Гаспром” ограда око компресорских станица је метална решетка висине два метра и на врху затегнуте по три бодљикаве жице са обе стране. Укупна висина ограде је два метра и педесет сантиметра. За чување и одвраћање од незаконитог мешања у функционисање компресорских станица које су у саставу линеарног (линијског) – производног управљања гасоводом формирају се службе безбедности. Одреди, команде, групе службе безбедности обезбеђују компресорске станице и линеарне (линијске) делове гасовода. Лични састав службе безбедности пролази специјалну обуку, има лиценцу за рад на обезбеђењу, а такође и одговарајућу опрему и наоружање. Компресорска станица се обезбеђује нон-стоп, наоружаним персоналом који је распоређен

по стражарским местима, а такође се поставља и одговарајућа сигнализација (аларми, камере итд)²⁰.

ЗНАЧАЈ „ЈУЖНОГ ТОКА“ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Очекује се да ће изградња пројекта „Јужни ток“ допринети стабилности у региону југоисточне Европе, а Република Србија стећи веома повољну позицију у региону и у односима са ЕУ.

Као главно чвориште, а самим тим и регионални фактор у снабдевању околних тржишта природним гасом, Република Србија ће обезбедити сигурно и редовно снабдевање овим енергентом, али и остваривати значајне приходе од транзитних такси. Све наведено, уз чињеницу да би се током изградње и експлоатације гасовода повећала стопа запослености и привукле нове стране инвестиције, могло би да определи ниво и даљи темпо економског и социјалног развоја земље.

Овај пројекат је за Републику Србију важан и са еколошког аспекта, с обзиром да се очекује да ће већи део индустрије и становништво користити овај енергент, који је у односу на остала горива најмањи загађивач.

Реализацијом пројекта гасовода „Јужни ток“, Република Србија добија веома важну комуникацију која је чвршће повезује са једне стране са Русијом, а са друге са Европом, стичући статус важног партнера у веома значајном пројекту на регионалном и глобалном нивоу. Енергенти, посебно нафта и гас су стратешки ресурси који често постају узрок политичког, па и војног сукобљавања између народа и држава. Криза око Украјине ће се вероватно рефлектовати на укупан однос енергетских потреба Европске уније и могућности Руске Федерације и других европских и азијских држава. Како год се завршила криза у Украјини, њене последице ће се преламати на суштину, смисао и динамику изградње гасовода „Јужни ток“.

Без обзира на политичка мимоилажења „великих“, мале државе се надају да ће разум превладати и да ће се изградња „Јужног тока“ убрзано наставити и помоћи укупан друштвени развој и социјалне политике у земљи.

У будућности треба очекивати пораст значаја енергетске безбедности, како на глобалном, тако и на регионалном и националном нивоу. У том контексту предстоји и појачано надметање и

20) Kovač, Mitar, Nenad Dimitrijević, / Brankica Potkonjak-Lukić. „Security Aspects of the „South Stream“ as a Critical Infrastructure Element of the Republic of Serbia.“ National Critical Infrastructure Protection: Regional perspective, December 2013: 363-377.

конкуренција за утицај на добављаче и транзитне земље, али и за контролу извора енергетских ресурса, транспортне инфраструктуре и технологија.

ЛИТЕРАТУРА

- Аргументи и чињенице*. 28 март 2014. <http://www.aif.ru/politics/world/1132769>.
- Critical Foundation: Protecting America's Infrastructures: The Report of the President's Commission on Critical Infrastructure Protection* Washinton DC The Commission 1997
- Gospić, N., G. Murić, D. Bogojević. „Definisanje kritične telekomunikacione infrastrukture u Srbiji.“ *Zbornik radova sa XXX Simpozijuma o novim tehnologijama u poštanskom i telekomunikacionom saobraćaju – Pos Tel 2012, Beograd, 04. i 05. decembar*. 2012.
- Kovač, Mitar, Nenad Dimitrijević, Brankica Potkonjak-Lukić. „Security Aspects of the "South Stream" as a Critical Infrastructure Element of the Republic of Serbia.“ *National Critical Infrastructure Protection: Regional perspective*, December 2013: 363-377.
- Official Journal of the European Union L*. „Council Directive.“ 8 December 2008: 345-375.
- The South Stream project official website*. 2014. www.south-stream.info/en/pipeline/ (poslednji pristup mart 10, 2014).
- „Veliki dan za Srbiju-počela gradnja Južnog toka.“ *Србијазас*.
- Yergin, Daniel. „Ensuring Energy Security.“ *Foreign Affairs*, March-April 2006.: 69-82.
- Интернет портал „Trend“, Азербејџан*. 12 фебруар 2013. (poslednji pristup октобар 26, 2013).
- Интернет портал „Весник Кавказа“*. 7 децембар 2012. (poslednji pristup април 22, 2013).
- Комазец, Слободан. „Увести санкције Русији.“ *Међународни радио Србија*, март 2014: <http://www.glassrbije.org/%C4%8Dlanak/prof-slobodan-komazec-za-mrs-zapad-ne%C4%87e-uvesti-sankcije-rusiji>.
- Мировая Политика и Ресурси, World Policy and Resources Research (www.wpr.ru)-аналитически материјали*, [http://www.wpr.ru/archives/category/sredizemnomore](http://www.wpr.ru/archivescategory/sredizemnomore). 2014. <http://www.wpr.ru/archives/category/sredizemnomore> (poslednji pristup март 15, 2014).
- Обама обећао Европи амерички гас - Вести - Глас Русије*. 28 март 2014.
- Просторни план подручја посебне намене транснационалног гасовода „Јужни ток“*. Београд: Министарство природних ресурса, рударства и просторног планирања Републике Србије., децембар 2012.
- „События рынка капиталов и комментарии аналитиков РЦБ.“ *Журнал "Рынок Ценных Бумаг"*, март 2014: <http://www.rcb.ru/news/256809/>.
- Србијазас. Јужни ток*. 2013. www.srbijagas.com/projekti/juzni-tok.51.html (poslednji pristup: јул 24., 2013).
- <http://www.wpr.ru/archives/3548>.
- http://serbian.ruvr.ru/2014_01_26/Balkanski-pogled-na-Trans-jadranski-gasovod/.

Mitar Kovac
Brankica Potkonjak – Lukic

**THE IMPORTANCE AND PERSPECTIVES
OF THE “SOUTH STREAM” PIPELINE
AS A STRATEGIC PROJECT**

Resume

This paper analyzes the significance of the gas pipeline “South Stream” for the Republic of Serbia and its perspective as a strategic project that will contribute to improving national energy security, including the South-East Europe. Bearing in mind that this is a transnational project, its geopolitical and security aspects have been particularly emphasized, primarily due to the opposed interests of certain international subjects. Continuous supply of energy resources affects economic stability and ensures economic growth in states, which, at the same time, reflects on their defence capabilities. Given the projected growth in demand for energy on a global scale in the future, it is expected that the major powers and other important subjects of international relations continue to strengthen its strategic positions and the competition for the provision of sufficient quantities of energy resources at affordable prices on the world market, which, according to estimates, can lead not only to intensification of political tensions, but also to armed conflicts. Given that a part of the gas pipeline “South Stream” will pass through the Republic of Serbia, continued strategic connecting in the energy sector with the Russian federation will undoubtedly has a positive impact on the overall economic and social development of the Republic of Serbia.

Keywords: “South Stream” pipeline, geopolitical interests, energy security, Republic of Serbia.

* Овај рад је примљен 27. марта 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 25. априла 2014. године.